

חוות דעת בענין הצעת החוק לתיקון חוק הגנת הצרכן-

חובת מתן פיצוי לצרכן במקרה של הטעיה בנוגע לתכולת האריזה/ רונן אליצור

מבוא

בנייר עמדה זה אדון, לאור המשפט העברי, בהצעת החוק של ח"כ יצחק וקנין המציעה לתקן את חוק הגנת הצרכן. ע"פ ההצעה יש להורות ליצרן/לעוסק לסמן את כמות המוצר או המשקל של הטובין כפי שהם באמת. אקדים ואומר, כי כיום אנו מצויים בעידן בו אריזת המוצרים וקביעת משקלם, כמותם ונפחם, מתבצעות באמצעות מכונות אוטומטיות. במצב זה יתכנו סטיות כלשהן ויווצר פער כלשהו, ולו קטן ככל שיהיה, בין אריזה לאריזה וזאת מאחר שמדובר במכונה אוטומטית, ואין מדובר בגורם אנושי שמודד את משקל התכולה. בהמשך נייר עמדה זה, אדון בחוק הישראלי הנוהג כיום, המאפשר ליצרנים סטייה כלשהי מותרת ע"פ תקן החוק. בנוסף, הצעת החוק מציעה סנקציית פיצוי למי שמפר הוראה זו. המציעים טוענים כי מאחר ו"תכולת הטובין, הכוללת את המשקל, הכמות או הנפח (להלן: "המידה") של הטובין, מהווה מידע מהותי בעסקה צרכנית"¹ יש לאסור על הטעיה בענין זה. תופעת חוסר הדיוק והפער בין התכולה המוצהרת על המוצר לבין התכולה בפועל מתרחשת באופן תדיר וקשה למצוא צרכן שלא נתקל בה או נפגע ממנה. כתוצאה מכך, הצרכנים מצויים בתחושת "חוסר אונים צרכני" עקב העובדה שאין באפשרותם כלל לדעת בעת קנייתם (ללא פתיחת האריזה) האם המוצר אכן מכיל את הכמות המוצהרת. מדברי ההסבר להצעת החוק ניכר כי המחדל המתואר קורה כ"מעשה שבכל יום" ורבים הצרכנים אשר מתלוננים על הפער בין התכולה המסומנת על גבי המוצר לבין התכולה שנמצאת באריזה בפועל. מציעי החוק טוענים כי כיום מצופה מהיצרנים לפעול לפיקוח הדוק על תקינות תהליך הייצור ולדאוג לבקרה שוטפת. במידה והיצרנים אכן ישמרו על רמת פיקוח גבוהה, המציעים צופים כי בכך גם תמנע תופעת הפער בין כמות ומשקל המוצר כפי המוצהר על גבי האריזה, לבין כמותו ומשקלו בפועל. יש להבחין בין הליך ייצור המוצר, לבין הליך האריזה. ישנם מקרים בהם היצרן אחראי אך ורק לייצור המוצר עצמו, איכותו ותקינותו, אך לא לאריזתו. מאידך, יתכנו מקרים בהם היצרן יהיה אחראי גם על אריזת המוצר. ע"כ יש להבחין בין כל סיטואציה ולוודא במי מדובר ועל מי מוטלת האחריות במקרה בו התעוררה סטייה בין הכמות המסומנת על המוצר לבין הכמות שישנה בפועל.

אולם, נראה כי הליך בקרה זה אינו מספק, וקיים צורך להסדיר בחוק חובה למתן פיצוי הולם לצרכן בגין הטעיות על מנת להרתיע את היצרנים ולגרום להם לפקח בצורה ראויה יותר על תקינות תהליך ייצור המוצר. להבהרת טיעוני זה, ניתן להביא את הגדרת המועצה הישראלית לצרכנות² למוצרים פגומים לפיה, הצרכנים זכאים לקבל מוצר שתואם את מה שנקבע במהלך העסקה. לכן, במידה והמוצר חסר מתכונותיו מבחינת איכותו או מבחינת כמותו ומשקלו- הוא אינו תואם למוסכם בין המוכר לקונה. במהלך נייר עמדה זה, אדון מנקודת מבטו של המשפט העברי, בפרטי הצעת החוק, בחובות השונות שהיא מטילה על היצרנים, וכן בדרכים להגברת הפיקוח על תהליך הייצור ומניעת פערים ואי דיוקים בין הכמות המוצהרת לבין הכמות המצויה באריזה בפועל. ההסדרה בחוק תעניק לצרכנים אפשרות של סעד לאכיפה עצמית של

¹ הצעת חוק הגנת הצרכן (תיקון חובת מתן פיצוי לצרכן במקרה של הטעיה בנוגע לתכולת האריזה) התשע"ו-2015, 2 (להלן: הצעת החוק).

² אתר האינטרנט של המועצה הישראלית לצרכנות: <http://www.consumers.org.il/category/defective-product>

הדין, בצורה כזו שתקל עליהם לקבל את תמורתם המלאה לכספם. כמו כן, הסדרה בחוק תגרום לעידוד היצרנים לפעול לפיקוח הדוק על תהליך הייצור ולמניעת הטעויות ביחס לתכולת המוצר.³

מקח טעות

על פי הדין העברי "אין אחר קנין כלום"⁴, כלומר לאחר שנעשה הקנין אין ביכולתם של הצדדים לחזור בהם. אולם, נתונה להם האפשרות לטעון האחד כלפי השני במקרה שנפל בקנין פגם כגון טעות, אונאה וכו'. בענייננו, ובדומה לחוק הישראלי⁵ נקבע כי יש לראות כהטעיה אסורה כל מקרה בו **העוסק מטעה את הצרכן ביחס לכמות המוצר**. פעמים רבות מאפשר הדין העברי לצרכן לבטל את המקח/העסקה ולדרוש השבה של הכספים ששולמו. הצעת החוק דגן עוסקת במקרים המוגדרים ע"פ החוק וכן ע"פ ההלכה כמקח טעות. ביכולתו של צרכן לטעון למקח טעות כאשר הוא מגלה כי ישנו פער בין התכולה המוצהרת על גבי האריזה (כמות המוצר אותה חשב שהוא קונה) לבין התכולה אותה רכש בפועל (כמות המוצר בפועל).

אעיר כי אין זה משנה האם היצרן הטעה את הצרכן במתכוון אם לאו, וזאת ע"פ תשובת המהר"ם מרוטנבורג⁶ שפסק כי במקרה של מקח טעות לעולם "הלקוח חוזר" גם כאשר המוכר פעל ללא כוונה להטעות את לקוחו.⁷

הטעיית הצרכנים בדבר משקל וכמות המוצר

איסור אונאה במידה, במשקל ובנפח מוזכר בפסוק "לא תעשו עוול במשפט, במדה במשקל ובמשורה. מאזני צדק, אבני צדק, איפת צדק והין צדק יהיו לכם"⁸. כך נפסק בשו"ע כי "המוזד או שוקל חסר לחבירו עובר בלאו **דלא תעשו עול במדה במשקל ובמשורה**"⁹. ע"פ ספר החינוך¹⁰, איסור המירמה במסחר ומידת חומרתו נלמדים מהפסוק "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך **אל תונו איש את אחיו**"¹¹. מכך שבמקרה בו הצרכן קיבל פחות מהמידה או המשקל עליהם סוכם, היצרן עובר על **איסור אונאה**.

יתרה מזאת, בעת מכירת מוצר חסר במידה ובמשקל כמוצר שלם, עובר המוכר על **איסור רמאות וגניבת דעת**. כפי שנאמר בתוספתא¹², "שבעה גנבים הם: הראשון שבכולם גונב דעת הבריות". ניתן לראות זאת גם במדרש מכילתא דר' ישמעאל¹³, ע"פ הנדון שם כי אותו מוכר "המועל במידות והמשקר במשקולות" עובר על איסור רמאות וגניבת דעת. זאת, מאחר והמוכר **גורם לציבור לחשוב שהוא קונה מוצר שלם**, אך בפועל הציבור רוכש מוצר שחסר בו מהכמות המוצהרת על גבי האריזה, מבלי שידע על כך כלל וכלל. פרופ' שוחטמן במאמרו¹⁴ מדגיש כי איסור גניבת דעת חל **ברגע שהמוכר מסר תיאור כוזב** בדבר טיב ומהות הסחורה. ע"י דיבורו ומעשיו, המוכר יוצר בלב הקונה רושם כי הסחורה איכותית ומעולה יותר מכפי שהיא באמת ולכן באותו הרגע הוא עובר על איסור גניבת דעת הקונה. מאחר וקיימת לקונה זכות לקבל תיאור נאמן ומדויק של הסחורה אותה הוא מעוניין לקנות, תיאור כוזב של המוצר עולה לכדי גניבת דעתו של הקונה. אמנם בסוגייתנו אין מדובר על "דברי המוכר ומעשיו" משום שהקונה ניצב לפני "אריזת שקיקי

³ הצעת החוק, 2.

⁴ בבא בתרא, קנ"ב ע"ב, רמב"ם הלכות זכיה ומתנה, פרק ט'.

⁵ ס' 2(א)(1) לחוק הגנת הצרכן תשמ"א-1981.

⁶ מדרש, בבא בתרא, פרק המוכר את הספינה, סימן תקסג.

⁷ יובל סיני, הטעיה צרכנית לאור מקורות המשפט העברי מתוך אתר האינטרנט של המכללה האקדמית נתניה:

<http://www.netanya.ac.il/ResearchCen/JewishLaw/AcademicPub/ConsumerProtection/Pages/Consumerdecepti>

on.aspx (להלן: סיני).

⁸ ויקרא, יט, לה-לו.

⁹ ש"וע, חושן משפט סימן רלא סעיף א'.

¹⁰ ספר החינוך, מצווה של"ז.

¹¹ ויקרא כה, יד.

¹² תוספתא בבא קמא, פרק ז הלכה ח.

¹³ מדרש מכילתא דר' ישמעאל, פרשת משפטים, יג.

¹⁴ אליאב שוחטמן, הגנת הצרכן מפני תאור כוזב בהלכה, דיני ישראל, כרך ג', 227, 228. (להלן: שוחטמן), תשל"ב-1972.

תה" דוממת או לחילופין עומדת מולו "שקית במבה" המכילה X גרמים. אך דומה כי ניתן להקיש מנושא אחד למשנהו משום שהרציונל זהה, ולטעון כי עצם ההצהרה הכוזבת בדבר התכולה בשקית, מהווה גניבת דעתו של הקונה. ה"גנב" המדובר בענייננו הוא כמובן "המוכר". אולם, יש לתהות ולדון מי הוא אותו מוכר שעומד מול הקונה? מחד, ניתן לטעון כי כיום היצרן הינו בדמות תאגיד גדול (חברה בע"מ) ואין קשר ישיר בינו לבין הקונה, ועל כן אין לראות מערכת יחסים פתוחה וישירה בין הקונה למוכר ואין שייך כלל לדון בענייני אונאה.¹⁵ לעניות דעתי, במציאות כיום בעידן בו כל חברה מעסיקה מערך שירות לקוחות המטפל בפניות הציבור וניתן לפנות אליו כל העת (יש חברות שמחזיקות שירות לקוחות שעובד 24 שעות ביממה!), יש לראות את היצרן כ"מוכר" שעומד מול "הקונה" וניתן להחיל עליו חובה להימנע מהונאה וגנבת דעת. בגדר חובת המוכר להקפיד על איסור גניבת הדעת, כלול **האיסור לנהוג בחוסר תום לב במשא ומתן**. בלשון הרמב"ם נכתב כי באופן פוזיטיבי על המוכר לנהוג ב"רוח נכון ולב טהור מכל עמל והוות"¹⁶, ולכן כאשר המוכר מוליך את הקונה שולל בדרכים לא אמינות יש בכך בכדי לעבור על איסור גניבת דעת.¹⁷ כמו כן, במקרה של הטעיה בדבר המידה והמשקל עובר היצרן על **איסור גניבה**, משום שהצרכן קיבל פחות מהכמות עליה הוסכם בעת המכירה.¹⁸ יצויין, כי בספר יראים¹⁹ נקבע כי איסור גניבת דעת נכלל גם הוא בגדר איסור "לא תגנובו".²⁰ אמנם איסור גניבה עוסק בגניבת ממון, אולם גניבת דעת בענייני ממון נכללת בו אף היא.

איסור נוסף הכלול בסוגיית הטעיית הצרכנים במידה ובמשקל הינו **איסור עושק**, בו אדון בפירוט בהמשך נייר זה.

חומרת איסור הטעיה

אנו מוצאים בדין העברי קריאות מוסריות נגד תופעת ההטעיה הצרכנית המדגישות את חשיבות ההקפדה על המידות והמשקל במסחר. בספר דברים נאמר: "אבן שלמה וצדק יהיה...למען יאריכו ימך...כי תועבת יהוה אלקיך כל עשה אלה כל עשה עול"²¹. מפסוק זה עולה כי סוחרים אשר מנסים להונות את הציבור בדרך זו של הטעייתם במידה ובמשקל חוטאים לא רק כלפי חבריהם אלא גם כלפי שמים, וזאת מאחר ואינם סומכים על הקב"ה שהוא קוצב מזון לכל חי, ומנסים באמצעות ההטעיה להרוויח עוד כמה פרוטות.²² גם הנביא יחזקאל מתריע בפני הציבור על איסור הטעייה במידות ובמשקלות בפסוקים: "...רב לכם נשיאי ישראל חמס ושווד הסירו...מאזני צדק ואיפת צדק ובה צדק יהי לכם"²³. מסביר הרד"ק שם²⁴ כי מדובר על איסור עשיית עוול במידות ובמשקלים באמצעות הגדלת והקטנת איפה ומשקל. ספר החינוך במצוה שלו מגנה ביותר את פעולת המרמה במסחר וכותב כי "אין ראוי להיות בני אדם זוכין דרך שקר

¹⁵ על מעמד חברה בע"מ בהלכה לעניין חובות ממוניות שונות ראה: הרב יהושע פפר, תאגידים וחברות בע"מ בהלכה, מתוך אתר האינטרנט של דין בית ההוראה המרכזי שע"י מכון ירושלים לדיניות:

<http://din.org.il/2015/04/18/%D7%AA%D7%90%D7%92%D7%99%D7%93%D7%99%D7%9D-%D7%95%D7%97%D7%91%D7%A8%D7%95%D7%AA-%D7%91%D7%A2%D7%9E-%D7%91%D7%94%D7%9C%D7%9B%D7%94>

כמו כן, ניתן לראות במאמרו של הרב סיני לוי, תאגיד דיני חושן המשפט:

<http://www.erezhemdah.org/content.asp?pageid=168>

¹⁶ הלכות דעות, פרק ב' סימן י"ב.

¹⁷ שו"ת, שו"ת, 233.

¹⁸ רמב"ם, הלכות גניבה, פרק ז' הלכה ב'.

¹⁹ ספר יראים, ר' אליעזר ממיץ, סימן קכ"ד (רנה)

²⁰ ויקרא, יט, יא.

²¹ דברים, כה, טו-טז.

²² הרב ד"ר איתמר וררפטיג, הגנת הצרכן לאור ההלכה- הליכות מסחר- מקח טעות וגניבת דעת, תחומין, כרך ג', עמ' 336-337

(להלן: וררפטיג).

²³ יחזקאל, מה, ט-י.

²⁴ רד"ק יחזקאל, מה, י.

ותרמית²⁵. בדומה לכך מכנה רבינו יונה²⁶ סוחר המרמה את לקוחותיו בכינויים חמורים כמו "איש און" ו"בליעל". זאת ועוד, על עניין חומרת איסור הטעיית הצרכן במידות נאמר כי "קשה עונשן של מידות יותר מעונשן של עריות, שזה (עריות) בינו לבין המקום, וזה (מידות) בינו לבין חבירו וכל הכופר במצות מידות ככופר ביציאת מצרים שהיא תחילת הציווי..."²⁷. על איסור עריות ניתן לעשות תשובה ובכך לכפר על החטא, אולם, באיסור מידות לא ניתן לעשות תשובה משום שהסוחר הגוזל את הרבים אינו יודע למי עליו להשיב את הגזילה²⁸.

דומה כי חומרתו של האיסור בעיני התורה וחכמים, מובילה לצורך להתקין תקנות אשר ימנעו גם סטיות קלות יחסית מהמידה והמשקל הנכונים, על מנת למנוע מציאות לא רצויה זו.

חובת המוכר ביידוע הקונה על דבר הפגם

סעיף 4 להצעת החוק האמורה²⁹ מסדיר את חובת המוכר בדבר גילוי המידע לצרכן לגבי פגם במוצר. בהצעת החוק ישנה חלוקה בין שני מצבים: מצב א' בו המוכר "עלה על טעותו" במידה ובמשקל וע"כ הספיק להודיע לציבור הצרכנים על דבר הטעות בטרם פנו הם אליו. המצב השני החמור יותר, עוסק בסיטואציה בה המוכר לא פיקח כיאות על תקינות מוצריו ולכן לא יידע את הלקוחות בדבר הפגם והצרכן הקדימו והודיע לו על הפגם במידה ובמשקל. הצעת החוק אינה רחבה דיה ואינה טומנת בחובה שני תרחישים נוספים שעלולים לקרות. לכאורה, יתכן מצב שלישי, שבו היצרן/האורז "עלה על טעותו" אך הסתיר את המידע בזדון. כמובן שמצב זה יחשב לחמור ביותר משום שהוא חורג מגבולות הרשלנות וכבר מגיע לגדר של "בכוונה תחילה". כמו כן, יתכן מצב רביעי בו היצרן/האורז לא עלה טעותו, אך לא מתוך רשלנותו "שלא פיקח כיאות", אלא משום טעות סבירה ומשכך לא יידע את לקוחותיו. יש לראות מצב זה כמצב הקל ביותר, משום שהיצרן פיקח אחרי הליך הייצור בצורה ראויה אך יתכן שטעה באופנה הגיוני וסביר.

חבות העוסק להודיע על הטעות לציבור לקוחותיו תואמת את דברי הרמב"ם³⁰ לפיו, במידה ונודע למוכר כי יש בממכרו מום, מוטלת עליו האחריות להודיעו לקונה על כך, וכלשונו "היה יודע שיש בממכרו מום, יודיעו ללוקח". ע"י הודעה מוקדמת לציבור הלקוחות על דבר הפגם בכמות המוצר, גם נמנע המוכר מאיסור גניבת הדעת. כמו כן, ניתן לראות בכך עמידה על חיוב השמירה על מסחר הוגן.

חובת הפיצוי

מציעי החוק מציעים סנקציית פיצוי במקרה בו הצרכן רכש מוצר שאינו תואם את המידה, הנפח או המשקל הכתובים על האריזה כך שהיצרן (שהוא גם האורז) יפצה את הרוכש בשני מוצרים חלופיים בתמורה למוצר החסר שהוחזר, ובמקרה שהיצרן לא יידע את הקונה על הטעות, הוא יפצה אותו בחמישה מוצרים חלופיים. בספר "קריית ספר"³¹ הועלה דיון האם יש לראות את המוכר מוצר שחסר ממשקלו כגונב או כגוזל את הקונה. נקבע שם כי יש לראותו כגזלן ולא כגנב וזאת משום שביכולתו של הקונה לשקול ולבדוק את המוצר שקנה ובכך לגלות כי המוצר שבידו חסר במידה, במשקל ובנפח. לכן, ע"פ הדין העברי

²⁵ ספר החינוך, מצוה של"ז.

²⁶ שערי תשובה, שער ג' אות קע"ב.

²⁷ נחום רקובר, המסחר במשפט העברי, דיני ישראל, יז, פרקים בהגנת הצרכן, הסוחר והנושה, משרד המשפטים, עמוד 24, 1987 (להלן: רקובר).

²⁸ רקובר, 18.

²⁹ ס' 4 לחוק הגנת הצרכן תשמ"א-1981.

³⁰ פרק י"ח ממכירה הלכה א'.

³¹ קריית ספר, גניבה פרק ז'.

המוכר צריך לשלם לקונה את המידה או המשקל החסרים ואינו משלם תשלומי כפל³² משום שאינו נחשב לגנב. זאת ועוד, בשולחן ערוך³³ נדון ענין "המוכר דבר במידה ובמשקל וטעה" ונפסק שם רק כי יש להשיב את ההפרש ללקוח בשל כך ש"קנין בטעות הוא". מכאן שהוראת סנקציית הפיצוי המוצעת בהצעת החוק נראית מופרזת על רקע הנהוג במשפט העברי. אולם, התורה וההלכה נותנות כח וסמכות בידי חכמים/נציגי הציבור לקבוע ולהגדיר תקנות חדשות³⁴. לכן, יש לטעון כי קיים כח בידי נציגי הציבור לתקן תקנות שלא כדין תורה, והציבור מחוייב לשמוע ולקיימן, ובכללן לחייב בפיצוי מוגבר בגין ההטעה. אמנם, יש לדון מהם גבולות התקנת התקנות וכמה ניתן לסטות מדברי תורה למיגדר מילתא, וכן יש לדון האם ניתן לראות את נציגי הממשלה והכנסת כנציגי הציבור שהתורה דיברה עליהם. אך לדעת רבים חברי הכנסת והשרים הינם "נציגי הציבור" ובסמכותם לתקן תקנות לצורך הסדרת התנהלות מסחר תקינה, הן מכח תקנת הציבור, והן מכח דינא דמלכותא דינא^{35 36}.

בחלקה האחרון של הצעת החוק, מוצע כי במקרה שהצרכן פנה לעוסק בבקשה להחזר ונדחה, בית המשפט יוכל לחייב פיצוי ללא הוכחת נזק ע"פ ס' 31א (א) לחוק הגנת הצרכן³⁷. סנקציית פיצוי זו נשמעת סבירה לאור דברי הרמב"ם³⁸ המכנה סיטואציה זו **כעוּשָׁק** ממש. לדבריו, ממון חבירו המגיע לתוך ידו (של המוכר) ברצון בעליו (ברצון הקונה), הרי כיוון שתבעוהו (הקונה ביקש חזרה את כספו) וכבש הממון אצלו ולא החזירו- נקרא **עוּשָׁק**. יש להדגיש ולהבהיר כי מדובר בעוּשָׁק אך ורק כאשר ממון הקונה הגיע לידי המוכר שלא כדין. דוגמא לכך תהיה במקרה בו הפער בין התכולה המוצהרת לבין זו שבפועל הינו גדול מאד.

ראוי לציין, כי הצעת החוק אינה נותנת מענה למקרים בהם הצרכן כבר "אכל" את המוצר או השתמש בו ואינו יכול להשיבו ליצרן, וראוי לתת על כך את הדעת בניסוח הסופי של ההצעה. כמו כן, יתכן שמבחינת מדיניות ציבורית עדיף להסתפק בכך שהיצרן "יודה" בטעותו, יחליף את המוצר החסר, וייקח אחריות על פס הייצור שלו, ללא הטלת חובת פיצוי מוגברת. זאת משום 'תקנת השבים' שהינה עקרון מרכזי במשפט העברי, לפיו יש להקל על עבריין הרוצה לחזור בו מדרכו הרעה, מטעמים שונים. במקרה שלנו, קיים חשש שהיצרנים אשר יחששו להתחייב בקנס כספי/פיצוי ממוני גבוה, יעדיפו שלא להודות בדבר הפגם במוצר, וכך יצא שכרנו בהפסדנו.

יש להעיר גם שהצעת החוק עוסקת אך ורק בנושא הפיצוי ואינה דנה בזכותו של הצרכן לבטל את המקח במקרים של פער בין הכמות והמשקל המוצהרים לבין המצב בפועל. נראה שבנוסח הסופי של ההצעה יש לדון גם בהיבט זה, תוך מתן תשומת לב לצורך להגן על היצרן מביטולי מקח תכופים במקרים של טעויות בתום לב ובסטיות זעירות.

חובת הבקרה

בדברי ההסבר מסבירים מציעי החוק כי הרציונל להצעה מבוסס על הרצון לחנך ולתמרץ את היצרנים לפיקוח הדוק על תקינות הליך הייצור ובקרת איכות המוצרים³⁹. במסכת חולין⁴⁰ נידונה השאלה האם על המוכר מוטלת החובה לבדוק את מוצריו העומדים למכירה. הסוגיה בגמרא מסיקה כי אין חובה למוכר לבדוק אחר תקינות מוצריו כל עוד הם מוחזקים כשלמים ולומדת זאת ממחלוקת רש"י ותוספות. לדעת

³² רמב"ם פרק ז', הלכות גניבה, הלכה ב'.

³³ שו"ע חושן משפט, סימן רלב, סעיף א'.

³⁴ דברים, י"ז, ח'יא'; ספר המצוות לרמב"ם, מצווה קע"ד.

³⁵ נדרים, כ"ח, ע"א.

³⁶ בבא קמא, קי"ג ע"א.

³⁷ חוק הגנת הצרכן תשמ"א-1981.

³⁸ הלכות גזילה ואבדה פרק א', הלכה ד'.

³⁹ הצעת החוק, 2.

⁴⁰ חולין, צד, ע"א-ע"ב.

רש"י איסור גניבת דעת חל אך ורק כאשר המוכר הטעה את הלקוח **במזיד**, ואילו ב"מוכר סתם" לא חל האיסור. מנגד, לדעת התוספות, כאשר לא היה על הקונה להעלות בדעתו שקיים חסרון במוצר, המוכר גונב את דעתו גם כאשר "מוכר לו סתם". אולם, גם לדעת התוספות, כאשר היה על הקונה לחשוש שמא המוצר שבידו חסר ולא טרח לברר זאת, לא תהיה זו גניבת דעת מצד המוכר. מכאן ניתן להסיק בקל וחומר שכאשר המוכר כלל לא היה מודע לחסרון שבמוצר אינו עובר על האיסור, הן לדעת רש"י והן לדעת התוספות. לפיכך, נראה שלא קיים כל חיוב למוכר לחקור אחר מוצריו כל עוד הם בחזקת תקינים ושלמים. כמובן שבגדר מידת חסידות ניתן לבדוק את המוצרים טרם מכירתם, אולם מעיקר הדין נראה שאין כל חובה כזו.⁴¹

יתכן שמדיניות זו של המשפט העברי נובעת מהחשש למצב של **התראת היצרן יתר על המידה**. רגולציית פיקוח הדוקה על הייצור עלולה ליצור מצב של הכבדה על הליך הייצור במפעלים שיאלצו לייצר באופן איטי יותר ומבוקר יותר וכתוצאה מכך המוצרים יתייקרו באופן שיפגע בצרכנים.⁴²

חובת הקהילה בפיקוח

חובת הזהירות מפני הטעיית הצרכנים מוטלת על הציבור והקהילה, ומכאן שיש מקום להצעת חוק אשר תעגן באופן ממלכתי את הפיקוח על הנושא. בשו"ע נכתב: "חייבים ב"ד להעמיד ממונים שיהיו מחזרים על החנויות, וכל מי שנמצא אתו מידה חסרה או משקל חסר...רשאין להכותו ולקנסו..."⁴³. כמו כן, מובא ברמב"ם⁴⁴: "שוטרים אלו בעלי מקל ורצועה...המסבבין בשוקים וברחובות ועל החנויות לתקן השערים והמדות ולהכות כל מעות...וכל שיראו בו עיוות דבר מביאין אותו לבית דין ודנין אותו לפי רשעו". בליטא יישמו הלכה זו ותקנו כי בכל קהילה יש להעמיד ממונים שישגיחו על האנשים "המעמידים מידות גרועות ולעונשם ולקונסם בעונש גוף ועונש ממון, ואף לירד לתוך אומנותם ולקפח מחייתם"⁴⁵. בדומה, באיזמיר תקן הרב ג'מיל כי הוא יחרים כל מי שיפקיע השער וירמה במידה ובמשקל⁴⁶. יש לציין שבימינו, אין די בכך שהפיקוח האמור יוחל על חנויות בלבד, אלא יש צורך שיוטל גם על מפעלים ובתי החרושת שהם היצרנים העיקריים.⁴⁷

סיכום ומסקנות

מכל האמור עולה כי איסור הטעייה במידה ובמשקל הינו איסור מפורש וחמור ונכללים בו איסורים רבים (איסור גניבת דעת, אונאה, גזלה, גניבה ועושק). הצעת החוק, הקוראת לעוסק לדווח לציבור לקוחותיו על תקלה שהתגלתה במוצר עוד בטרם יפנו אליו, תואמת את דברי הרמב"ם. לא מצאנו אמנם בדין העברי פיצוי כה גדול בגין הטעיית הצרכן, אך לעניות דעתי יש תועלת לציבור בחיוב העוסקים לערוך מנגנון בקרה משני על כל מוצר ע"מ שיוודאו כי מוצריהם אכן שלמים ותקינים. זאת כמובן עם מתן מרווח גמיש לסטייה מותרת כפי שהחוק הישראלי מאפשר כיום, בכדי לא להכביד על היצרנים יותר מידי. הצעת החוק אכן מתייחסת רק לאונאה החורגת מההפרש התקין המותר "ע"פ הדין או התקן"⁴⁸, ובכך מאפשרת גמישות מסויימת ע"פ החוק.

⁴¹ הרב יעקב הילדסהיים, מסחר וצרכנות כהלכה, ההתייחסות ההלכתית למוצרים פגומים, מחקרים בכלכלה ומשפט על פי ההלכה, מכון כתר, כרך ג', קדומים, תש"ס-2000, עמ' 55-56.
⁴² ורהפטיג, עמ' 339.

⁴³ שו"ע, חושן משפט, סימן רל"א, סעיף ב'.

⁴⁴ רמב"ם, הלכות סנהדרין פרק א', הלכה א'.

⁴⁵ פנקס מדינת ליטא ועד תל"ט לפ"ק תשמא.

⁴⁶ משטר ומדינה בישראל על פי התורה, מהדורה שניה בעריכה חדשה, נפתלי בר אילן, כרך ג', ירושלים 2013, עמ' 1273-1274.

⁴⁷ ורהפטיג, 338.

⁴⁸ הצעת החוק, 2.

לדידי, במידה והצעת החוק תעבור ותתקבל, שוק הצרכנים יהנה מתועלת רבה בעלת ערך מוסף - אמון הצרכנים ביצרנים יתחזק ויש סיכוי שבעקבות כך השוק החופשי ישגשג, יגדל וישביח. בעזרת מנגנון פיקוח והסדרה רגולטיבית בענין "התאמה במידה ובמשקל" בשוק המוצרים, הצרכנים ירגישו מוגנים מבחינה חוקית וידעו כי צפוי מענה לקושי "צרכני" שעלול להתעורר בעקבות פער כזה או אחר.

אסיים בדברי הגמרא המדגישה את חשיבותם של האמינות והיושרה במהלך העסקים הרגיל ובענייני משא ומתן - 'ובשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו- נשאת ונתת באמונה?'⁴⁹

המחקרים עליהם התבססה חוות דעת זו:

- 1-הרב יעקב הילדסהיים, מסחר וצרכנות כהלכה, ההתייחסות ההלכתית למוצרים פגומים, מחקרים בכלכלה ומשפט על פי ההלכה, מכון כתר, כרך ג', קדומים, תש"ס-2000, עמ' 55-56.
- 2-הרב ד"ר איתמר ורהפטיג, הגנת הצרכן לאור ההלכה - הליכות מסחר- מקח טעות וגניבת דעת, תחומין, כרך ג', 334, עמ' 336-337 (להלן: ורהפטיג). (תשמ"ב)
- 3-משטר ומדינה בישראל על פי התורה, מהדורה שניה בעריכה חדשה, נפתלי בר אילן, כרך ג', עמ' 1273-1274, בהוצאת ארץ חמדה מכון גבוה ללימודי היהדות, ירושלים (ע"ר), 2013.
- 4-יובל סיני, הטעיה צרכנית לאור מקורות המשפט העברי מתוך אתר האינטרט של המכללה האקדמית נתניה:
<http://www.netanya.ac.il/ResearchCen/JewishLaw/AcademicPub/ConsumerProtection/Pages/Consumerdeception.aspx> (להלן: סיני).
- 5-אליאב שוחטמן, הגנת הצרכן מפני תאור כוזב בהלכה, דיני ישראל, כרך ג', 227, 228. (להלן: שוחטמן), תשל"ב-1972.
- 6-נחום רקובר, המסחר במשפט העברי, דיני ישראל, יז, פרקים בהגנת הצרכן, הסוחר והנושה, משרד המשפטים, עמוד 24, 1987).

⁴⁹ שבת, לא, ע"א.